

УДК [351.74:94](555)

Борис Георгійович ГОЛОВКО,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-8815-5722>

ОКРЕМІ СТОРІНКИ ІСТОРІЇ ПОЛІЦІЇ АЗЕРБАЙДЖАНУ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У 2016 р. в історії Харківського національного університету внутрішніх справ сталася помітна подія – розпочалося навчання студентів Азербайджанської Республіки на факультеті № 6. За минулі роки цей процес набрав відчутних обертів, і зараз кількість таких студентів вже вимірюється кількома сотнями.

Враховуючи специфіку нашого навчального закладу, видається цікавим ознайомитися з окремими етапами становлення азербайджанської поліції на початкових етапах існування держави і державності.

Перші данні про створення поліції на території сучасної Азербайджанської Республіки відносяться до 10 квітня 1840 року, коли імператор Микола I підписав «Высочайшее учреждение для управления Закавказским краем» [1, с. 238–246]. Згідно з документом утворювалась Каспійська область з кількома повітовими містами, серед яких згадувалось і місто Баку. Повітове місто керувалося повітовим управлінням, до складу якого, разом з повітовим начальником, повітовими засідателями, повітовим казначейством, суддями і стряпчими (прокурорами), входила і міська поліція [1, с. 240]. Розділ III Указу встановлював, що організація поліції визначалась чисельністю міста. Так, міста поділялись на багатолюдні, середні, малолюдні і заштатні. Міська поліція створювалась у багатолюдних містах і складалася з поліцмейстера, слідчих і частних приставів, а також депутатів з різних верств населення. У середніх містах – з городничого, частних приставів і депутатів. У містах малолюдних – з городничого, квартальних наглядачів і депутатів. У заштатних містах і містечках – з дільничних засідателів, квартальних наглядачів або з одного поліцейського комісара. Повітовий начальник і його помічник здійснювали нагляд за діяльністю поліції, при цьому, ці посадовці визначались як безпосередні і головні охоронці законності спокою у повіті. Процесуальне керівництво повітовою поліцією здійснював повітовий прокурор. Черговий етап реформування розпочався у 1906 р. 28 жовтня 1906 р. створюється Бакинське поліцмейстерське управління, яке складалося з 10 відділень, водної поліції і резервних підрозділів. 21 лютого 1908 р. затверджено «Інструкцію розшукової поліції Бакинського поліцмейстерського управління», яка регламентувала штатний розпис підрозділу – начальник розшукової поліції, діловод і чотири поліцейські наглядачі. У жовтні 1911 р. створили бюро антропометрії і дактилоскопії [2].

Природно, що майже одразу після створення професійної поліції постало питання про організацію професійної підготовки поліцейських. Спочатку цей процес був абсолютно неструктурованим, хаотично створювались різні школи, курси тощо. Центрами підготовки виступили різні міста (неазербайджанські) Російської імперії. Дослідники констатують, що лише у 1910 році створюється чітка система підготовки кадрів з центром у Баку. У цей час в бакинській поліції проходили службу чотири основні поліцейські посадовці: пристави, околоточні, городові і поліцейські наглядачі. Для них у Баку організували двох – трьох і чотирьохмісячні курси, на яких викладались кримінальне право, поліцейське право, організація зовнішньої поліції, судова медицина, теорія розшуку і азербайджанська мова. Дослідники історії азербайджанської поліції акцентують увагу і на тій обставині, що в цей час при резерві поліцмейстера створюється спеціальна школа для молодих городових, в якій без відриву від основної служби, кожний третій день тижня, протягом кількох годин досвідчені викладачі і поліцейські-практики проводили заняття з словесності, гімнастики, зовнішньої постави. Окрім цього в школі вивчали і закріплювали у формі усних бесід і письмових випробувань правила служби у поліції, нові накази, розпорядження і настанови. Сучасною мовою, закладались основи професійної підготовки поліцейських.

Новий етап поліцейської освіти пов'язується з діяльністю бакинського поліцмейстера, підполковника В. І. Назанського, який очолював поліцію у дуже складні часи – з 1910 по 1914 рр. За його ініціативою в Баку організували спочатку 3-місячні, а з 1911 р. 4-місячні курси з підготовки поліцейських наглядачів. З 1912 р. після ретельного професійного відбору в Баку почали діяльність спеціальні курси для тих співробітників поліції, які претендували на призначення до судового слідства і розшуку [3]. Курсам надавалась значна увага, про що свідчить навіть те, що їх очолював прокурор міста. Заняття на курсах проводились тричі на тиждень по три-чотири години. На курсах вивчались такі предмети: кримінальне право, кримінальна техніка, розбір спірних ситуацій, з якими стикались поліцейські під час дізнання, образ життя кримінального світу, проводилися бойові навчання з застосуванням усіх видів стрілецької зброї і метання гранат. На жаль, Перша світова війна внесла свої корективи як в діяльність поліції в цілому, так і в систему поліцейської освіти – всі навчальні заклади були передані військовому відомству, які готували молодших чинів армії.

Дослідники відмічають окремих діячів, що залишили найпомітніший слід у справі організації азербайджанської поліції. Серед них видатний учений, сходознавець, державний діяч Сади́х бек Агабекза́де. Він народився у 1865 р. у місті Гейчай. Закінчив Бакинське реальне училище, Костянтинівське військове піхотне училище у Петербурзі, Михайлівське військове артилерійське училище і Петербурзький інститут східних мов. У 1913 р. Сади́х бек вийшов у

відставку в чині генерал-майора, однак залишився вірним присязі і брав участь у Першій світовій війні. У 1918 р. рішенням уряду Азербайджанської демократичної республіки його призначено на посаду віце-міністра МВС. Керівником МВС був відомий державний діяч, нафтопромисловець, один з творців національної поліції Бехбуд ага Джаваншир. Повноваження віце-міністра фактично співпадали з повноваженнями самого міністра. Посада створювалась тому, що міністр входив до складу уряду, парламенту, тобто фактично являвся більше політиком, чим галузевим керівником. У зв'язку з цим увесь тягар повсякденних завдань щодо управління, реформування, удосконалення поліції покладався на Садих бека. Так, за його ініціативи в Баку в жовтні 1918 р. відкрили школу городових [4, с. 300].

Дуже дискусійною серед дослідників є його роль в розробці нормативних засад діяльності поліції. Садих бек виступив прибічником використання нормативно-правової бази організації і діяльності поліції часів Російської імперії, вважав, що від окремих положень слід відмовитися, але після певної модернізації азербайджанська поліція може використовувати такі документи як «Про організацію поліцейських установ», «Про департамент поліції», «Про поліцію повітової і міської» тощо. У листопаді 1918 р., після прибуття до Баку союзних військ, бакинська поліція підпорядковується тимчасовому Комісаріату поліції союзних держав. Але Садих бек продовжує реформувати поліцію навіть за цих складних умов. За його ініціативою при МВС АДР створюється відділ громадської безпеки, Особлива Інспекція з нагляду за діяльністю керівних кадрів поліції, тюрми передавались під контроль Мініюста. Садих бек запропонував систему класності поліцейських чинів, вніс пропозиції щодо нової спеціальної форми з нашивками, які вказували на клас, звання і стаж служби. Значною мірою, завдячуючи йому, парламент обговорив і прийняв 24 закони щодо МВС. Плідна професійна і патріотична діяльність Садих бека ускладнювалась тим, що Бакинське і Балахано-Сабучинське поліцеймейстерства у 1918–1919 рр. контролювались Комісаріатом поліції союзних держав. Тому МВС при організації загального керівництва, кадрових призначеннях, зміні дислокації сил повинно було узгоджувати свої кроки з комісаром поліції полковником Ф. Коккерелем, що призводило до зайвої бюрократизації управлінської діяльності. У березні 1919 р. тимчасовий Комісаріат припинив свою діяльність, міністр МВС Х. Хасмамедов подав у відставку, і певний час ключове міністерство залишалось без керівника. За цих умов відповідальність взяв на себе Садих бек, якого уже призначили на дипломатичну службу як фахівця зі східних мов, ісламської палеографії, каліграфії, епіграфіки, знавця кількох європейських мов. Спеціальний представник президента США генерал Джеймс Гарборт після спілкування з Садих беком сказав, що це – людина видатних інтелектуальних здібностей, і серед військових такої високоосвіченої і цікавої людини він іще не зустрічав. На жаль, за умов «рядянізації» державного життя АДР, таланти Садих бека виявились не потрібними. Спочатку він вступив категорично проти пропозиції Генштабу про заснування політичної поліції в особі спеціального кримінально-розшукового відділу. Вважав, що такий крок суперечить самій ідеї створення азербайджанської поліції на демократичних засадах. Після падіння АДР емігрував у Францію, викладав у Сорбонні персидську і турецьку мови. У 1927 р. переїхав до Львова і викладав східні мови, арабську граматику на філософському факультеті Львівського університету, пізніше викладав у Львівській вищій торгівельній школі, вивчив українську і польську мови. Помер під час окупації і похований у Львові [4, с. 304].

Отже, життя і діяльність Садих бека – є яскравим прикладом професійного і патріотичного служіння своїй батьківщині і справі побудови фахової регулярної, національної поліції Азербайджану.

Список бібліографічних посилань

1. Высочайшее учреждение для управления Закавказским краем // ПСЗ. Собр. 3. Т. XV. Ч. 1. № 13368.
2. Bakı seher Baş Polis İdaresi // Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi: сайт. URL: <https://www.bakupolice.gov.az> (дата звернення: 20.10.2019).
3. Бехбудов Т. Назанский Владимир Иванович – бакинский полицеймейстер // Наш Баку. URL: <https://www.ourbaku.com/index.php> (дата звернення: 20.10.2019).
4. Полотнюк Я. Ю. Могамед Садик-бей Агабек-заде (Агабеков) (до 140-річчя з дня народження). *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2005. № 36. С. 300–304.

Одержано 24.10.2019

УДК 340.15(477)

Тетяна Владиславна ГОЛОВКО,

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри управління експлуатаційною роботою

Українського державного університету залізничного транспорту;

 <https://orcid.org/0000-0002-7977-9664>

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ МІЛІЦІЇ З ГРОМАДСЬКІСТЮ В УКРАЇНІ У 20-Х РОКАХ ХХ СТОРІЧЧЯ

Повторюваність явища перебуває в цілковитій залежності від відтворення умов: чим точніше й повніше вони можуть бути відтворені в ході подальшого історичного чи природного процесу, тим повніше й точніше мають повторюватися й відповідні явища [1, с. 6]. Отже, звернення до історії правового регулювання взаємодії органів внутрішніх справ із засобами масової інформації і населенням безпосередньо пов'язане з використанням історичного досвіду в сучасних умовах.